

ה-10 לפנה"ס) וממצאים רבים, בעיקר כלי חרס מאזורים ים-תיכוניים שונים^[1].

מחקר זה מספק לראשונה הצצה להיכרותם של תושבי דור הקדומים עם סביבתם הימית ולהרכב מיני הדגה שהתקיימו בחוף הים של הכרמל, באמצעות לימוד של שרידי דגים שנתגלו באתר בשכבות המתוארכות לתקופת הברזל. שיטות הדגימה שהונהגו בחפירה, שכללו ניפוי ברשת עדינה (2 מ"מ), אפשרו לאסוף את כל החומר הזואולוגי שהורבד באתר^[2]. במעבדה מוין החומר הזואולוגי, ובעזרת אוסף משווה זוהו שרידי הדגים לרמת המשפחה, ובמידת האפשר גם לרמת הסוג והמין^[3]. האיטוף הקפדני של החומר הזואולוגי בכל שלבי עיבוד החומר מאפשר בפעם הראשונה לשרטט קווים מהימנים למגוון ולשפע של מיני הדגים שנוצלו באותה תקופה, ובאמצעותם ללמוד על הרכב מיני הדגה שהתקיימו בחוף הכרמל לפני כ-3,000 שנים.

עד כה זוהו למעלה מ-30,000 שרידי דגים מתקופת הברזל. הרכב הדגה כולל כ-20 מינים, מ-12 משפחות דגים מבתי גידול שונים. מקורם של רוב מיני הדגים בים התיכון, אולם נמצאו גם דגי מים מתוקים שמקורם בנילוס, כולל הדג נסיכת הנילוס (*Lates niloticus*). על אף עושר המינים הרב, יותר ממחצית מהדגים שזוהו באתר שייכים למשפחה אחת - משפחת הספּרוּסִיִּים (*Sparidae*), שלפחות חמישה מינים שזוהו משתייכים אליה). טווח הגדלים שנמצא רחב, ומורכב מפרטים בגדלים שונים: החל בפרטים קטנים שאורך גופם המרבי היה כ-10 ס"מ, ועד פרטים גדולים שאורך גופם היה כמטר (מעל 5 ק"ג).

נתונים אלה מעניינים ממספר סיבות:

- שכיחותם של הספרוסיים בשלל הדיגי החופי בארץ כיום (על פי נתונים שנאספו טרם התבססות החקלאות הימית) נמוכה בהרבה מזו שנמצאה בדור.
  - לספרוסיים ערך כלכלי גבוה, כפי שעולה מהיותם ענף גידול מרכזי בחקלאות הימית כיום.
  - הספרוסיים הבוגרים מגיעים לאזור החוף בתקופת הרבייה, והפרטים הצעירים מאכלסים אזורים רדודות.
  - לספרוסיים היה כנראה ערך כלכלי גבוה גם בעת העתיקה, שכן שרידיהם מופיעים גם באתרים פנים-יבשתיים, דבר המעיד על שימורם לטווח זמן ארוך^[4,5].
- משכיחותם הגבוהה של הספרוסיים בתל דור וממידות גופם אנו מסיקים שתושבי האתר עסקו בדיג אינטנסיבי באזור החוף הרדוד. נראה כי הדיג כלל שימוש בטכנולוגיות שאפשרו איטוף של דגים קטנים וגדולים. במקרה של הספרוסיים, ייתכן שהדבר מעיד על דיג אינטנסיבי בעונת הרבייה, אז מגיעים הפרטים הבוגרים לאזורים רדודים יותר בחוף. נתונים אלה פותחים צוהר הן לפסיפס הנופי ולמגוון בתי הגידול שהיו בים התיכון טרם התערבות האדם בסביבה הימית, הן לנהגים כלכליים ותרבותיים של הפניקים.

תל דור, מבט לצפון | צילום: Sky View LTD

פניקים, ים ודגים - תל דור כמקרה מבחן

אנואר זידאני^[1], עירית זהר^[2,3], איילת גלבוע^[1] וגיא בר-עוז^[1]

^[1] מכון זינמן לארכיאולוגיה, אוניברסיטת חיפה
^[2] המכון לארכיאולוגיה, אוניברסיטה העברית בירושלים
^[3] המכון ללימודי ים ע"ש ליאון רקנטי, אוניברסיטת חיפה
 * anuar24@gmail.com

הפניקים היו מגדולי יורדי הים של העת העתיקה, ושרידי תרבותם התגלו לאורך חופי הים התיכון. ידיעותינו על מהות הקשר בין הפניקים ויורדי ים אחרים לסביבתם הימית נדונו, עד כה, מתוך הממצאים באתרים ארכאולוגיים. אתר מפתח לחקר התפתחות התרבות הפניקית בתקופת הברזל הקדומה (1200-900 לפנה"ס בקירוב) הוא תל דור שבחוף הכרמל, הממוקם ליד בית גידול ייחודי ומגוון של מפרצים טבעיים וטבלאות גידול. כבר בעת היווסדה בתקופת הברונזה שימשה דור עיר נמל מרכזית, וקיימה מסחר ער עם אזורים שונים באגן הים התיכון, כדוגמת קפריסין ויוון. על חשיבותה של דור בכלכלה ובמסחר הימיים אנו למדים מהכתוב במגילת ונאמון המצרית (שמתוארכת למאה ה-11 או

מקורות

- Norfolk Archaeological Unit.
- [4] Van Neer W, Lernau O, Friedman R, et al. 2004. Fish remains from archaeological sites as indicators of former trade connections in the Eastern Mediterranean. *Paléorient* 30: 101–148.
- [5] Van Neer W, Zohar I, and Lernau O. 2005. The emergence of fishing communities in the Eastern Mediterranean region: A survey of evidence from Pre-and-Protohistoric periods. *Paleorient* 31: 131–157.
- [1] Gilboa A and Sharon I. 2008. Between the Carmel and the sea: Tel Dor's Iron Age reconsidered. *Near Eastern Archaeology* 71: 146–170.
- [2] Zohar I and Belmaker M. 2005. Size does matter: Methodological comments on sieve size and species richness in fishbone assemblages. *Journal of Archaeological Science* 32: 635–641.
- [3] Wheeler A and Jones AJK. 1976. Fish remains. In: Rogerson A (Ed). *Excavation on Fuller's Hill, Great Yarmouth. Norfolk*:

וקהילתית בשמירה על הסביבה. במאבקים נגד הבנייה בחופים ובנושא תמלוגי הגז ויצוא הגז הטבעי ניתן לראות שהציבור בישראל לומד לזהות את קנייניו ולתבוע את זכויותיו, כולל הדרישה לשקיפות ולהשפעה על תהליכי קבלת ההחלטות. השיח הציבורי החדש, שהתעצם מאז המחאה החברתית של קיץ 2011, מתנגד נחרצות להפרטות ולהיוון כלכלי קצר טווח. בנייה בחופים נתפסת (בצדק, לדעתי) כהפרטה, וכך גם משטר התמלוגים הישן על הגז טרם ועדת ששינסקי הראשונה, שנתפס כמקפח את הציבור שהמשאבים הם "שלו". הסכמה שבחר "פורום פעולה אזרחית" ביטאה השקפה זו במדויק: "הגז שייך לציבור: 20% לברוני הגז, 80% לאזרחים".

למרות התמיכה היחסית (בחלק מהסוגיות) שקיבל הציבור מהממשלה, המאבקים על זכויות הציבור סובלים מקושי משמעותי: העובדה שקניין ציבורי הוא קטגוריה שעדיין אינה מעוגנת דיה בחקיקה ובמשפט. המים ומרבית הקרקע נחשבים בישראל לקניין הציבורי, אך הפרטת המתקנים להתפלת מים ואיגוד אספקת המים והביוב בתאגידים פוגעים קשה בדוקטרינת הבעלות הציבורית. גם חוק החופים, שבקרוב נציין עשור לחקיקתו, מיועד במפורש "לשמור את הסביבה החופית והחול החופי לתועלת ולהנאת הציבור, ולדורות הבאים", כולל "זכות הציבור למעבר חופשי"^[3]. עם זאת, אין כיום דוקטרינה משפטית ציבורית שיטתית המגנה על נחלת הכלל (the commons) בדומה להגנות החזקות הקיימות כיום ביחס לקניין הפרטי. מאבקה של "פעולה ירוקה" נגד שלטי הפרסום בנתיבי איילון המחיש בעיה זו. עתירה שהוגשה לבית הדין הובילה להחלטה שלפיה שלטי הפרסום יוסרו בתום תקופת מעבר^[4]. ואכן, בראשית 2008 הוסרו השלטים, אך הוחזרו לאחר תשעה חודשים באמצעות תיקון לחוק הדרכים-שילוט שהועבר בכנסת. הנימוקים לכאורה לתיקון לחוק היו תעסוקה (של עובדי חברות הפרסום) ועידוד המסחר, בעוד הזכות למרחב ציבורי לא-מסחרי, שבשמה נאבקו הפעילים, נדחתה על-ידי המחוקקים כלא רלוונטית.

הים התיכון כנחלת הכלל - בעלות הציבור על חופי ישראל ועל משאבי הגז

דניאל מישורי

ביה"ס ללימודי הסביבה ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל-אביב
 החוג לגאוגרפיה וסביבת האדם, אוניברסיטת תל-אביב
 d.mishori@gmail.com

בעשור האחרון מתפתח בארץ שיח סביבתי-חברתי חדש, התובע בעלות ציבורית על המרחב הציבורי (למשל בסוגיות שלטי הפרסום) ועל משאבי הטבע של המדינה (למשל בשאלת התמלוגים על כריית משאבים)^[8,7]. הים התיכון הוא הזירה לשניים מהמאבקים הבולטים הללו: המאבק על השארת החופים פתוחים לציבור - כדוגמת חוף פלמחים, והמחלוקות על תגליות הגז בים התיכון - בשנים 2009–2010 בנושא גובה התמלוגים והמיסוי, ובשנים 2012–2013 המאבק נגד מסקנות ועדת צמח בשאלה אם לייצא את הגז^[8,2]. לצד שיח הנוגע לבעלות הציבורית, מלווה את המאבקים גם חשיבה לטווח ארוך, הנוגעת לשאלת הזכויות של הדורות הבאים ליהנות מהמשאבים העומדים בפני דלדול או הפרטה. כלומר - צדק חברתי, צדק בין-דורי וקיימות. הקמת ועדת ששינסקי השנייה^[1], שנועדה להסדיר (ולמעשה להעלות) את התמלוגים והמיסוי על כלל משאבי הטבע של ישראל, מעבר לגז ולנפט, היא עדות לעובדה שהשיח הציבורי הסביבתי-החברתי החדש מחלחל ומשפיע על מערכת קבלת ההחלטות במדינה, ועתיד לשמש גורם חשוב בעיצוב המדיניות הציבורית בכל הנוגע למשאבי טבע ולסביבה.

מאז ראשית התנועה הסביבתית ניסו פעילים לעורר בציבור תחושה של אחריות ביחס לסביבה. עקרונות כמו "חשוב עולמית, פעל מקומית" והתכנית אג'נדה 21 הדגישו פעילות אזרחית